

ПІДСУМКИ ОБГОВОРЕННЯ ВИКОРИСТАННЯ УКРАЇНСЬКИХ НАЗВ ПТАХІВ В ОРНІТОЛОГІЧНІЙ ЛІТЕРАТУРІ

З проблемою, яка стосується використання українських назв птахів, Українське товариство охорони птахів зіткнулося практично відразу з часу свого утворення. Нерозв'язаність цього питання значно ускладнювало взаємодію Товариства з державними природоохоронними структурами. Крім того, в бюлетені, листівках та іншій друкованій продукції Товариства мали використовуватися загальновідомі і в той же час лексично правильні назви птахів.

Слід сказати, що багатство назв-синонімів птахів в українській мові дає великий вибір для використання їх у художніх або популярних картинах і оповіданнях: кожен автор може обрати будь-яку назву для того чи іншого птаха, яка йому до душі. Інша справа, коли йдеться про укладання офіційних документів, нормативних актів, наукових збірок тощо, в яких вкрай необхідно вживати уніфіковані, однакові назви тварин і рослин, щоб об'єкт обговорення або дії впізнавався відразу, без додаткових пояснень. До Товариства неодноразово зверталися працівники міністерств, природничих музеїв та інших установ з проханням порекомендувати для використання вивірені українські назви птахів. Такі звернення свідчили про невідкладну потребу уніфікації назв, особливо тих видів птахів, які належать до фауни України.

Новітній етап формування списку українських наукових назв птахів був започаткований ще у 1991 р. зі створення Робочої групи з питань української орнітологічної номенклатури і термінології при Західному відділенні Українського орнітологічного товариства. З цієї проблеми проходили обговорення, дискусії, публікувалися статті.

Особливо нагальною проблема уніфікованих українських наукових назв птахів

стала в процесі складання польового визначника "Птахи фауни України", робота над яким розпочалася в Українському товаристві охорони птахів. Це послужило сильним імпульсом для прискорення вирішення існуючої проблеми. Автори визначника зосередилися на вивченні джерел формування української орнітологічної номенклатури, і Товариство всебічно підтримувало їх у цій справі.

Згодом, до початку роботи V З'їзду Товариства Г.В. Фесенком і А.А. Бокотеем був укладений попередній варіант списку українських наукових назв птахів сучасної фауни України, і під час проведення з'їзду він був запропонований для обговорення серед широкого кола орнітологів. Думки висловлювалися різні. Одні орнітологи поставилися до списку досить помірковано, зазначаючи, що власну думку їм висловити важко, оскільки вони мало використовують українські назви птахів і не вивчали проблеми української орнітологічної номенклатури. Та більшість присутніх на з'їзді жваво долучилася до дискусії, ставлячи запитання і опонуючи авторам списку. В обговоренні, яке в різних формах тривало кілька місяців, взяли участь зацікавлені орнітологи практично з усіх регіонів України. Втім, свій інтерес до цього питання виявили також деякі теріологи, паразитологи, філологи.

Плідність такого обговорення була безперечною. Враховуючи думки, висловлені під час полеміки, в кінцевому варіанті своєї праці автори навели не лише сам список, який вони склали, і окреслили принципи формування української зоологічної номенклатури, але й вмістили спеціальний багатосторінковий розділ, де зроблені пояснення вибору тих назв птахів, які у когось мо-

жуть викликати запитання. Таким чином і була укладена праця Г.В. Фесенка і А.А. Бокотея “Анотований список українських наукових назв птахів фауни України”, яка, як зрозуміло зі змісту, охоплює види сучасної фауни, що є логічним, враховуючи широку вживаність в спеціальних документах і літературі назв саме місцевих видів. Серед доробок, які стосуються питань орнітологічної номенклатури, такі пояснення вибору назв наводяться вперше. Для написання праці автори використали більше 70 першоджерел, базовими з яких були видатні праці Івана Верхратського і Миколи Шарлеманя, які спеціально глибоко займалися питаннями української зоологічної номенклатури. Використані також відповідні випуски “Фауни України”, “Словарь української мови” Бориса Грінченка та іноземна література, позаяк “Анотований список українських наукових назв птахів фауни України” містить не лише українські назви, але й їхні латинські, російські та англійські відповідники.

В завершеному вигляді праця була подана на рецензування трьом фахівцям-орнітологам. Крім того, враховуючи специфічність роботи, її мав прорецензувати також мовознавець, щоб оцінити відповідність обраних назв українській лексиці і визначити рівень аргументованості зробленого вибору з позицій філології. Не секрет, що легковажність, з якою раніше в українську орнітологічну номенклатуру вводилися іншомовні назви, лише збільшила ступінь суржиків в ній.

В цілому, рецензенти схвально оцінили “Анотований список українських наукових назв птахів фауни України”. Один з рецензентів-орнітологів висловив деякі зауваження стосовно кількох назв птахів, але обґрунтованість вибору авторами праці саме цих назв була підтверджена спеціалістом-філологом.

Пройшовши багатоступеневу перевірку серед орнітологів і філологів, “Анотований список українських наукових назв птахів фауни України” був опублікований і наді-

сланий багатьом членам Товариства, а також переданий в ряд бібліотек. Таким чином, робота була оприлюднена. Зауваження і пропозиції стосовно її змісту могли зробити усі, хто з нею познайомився, прохання про це автори вмістили в її тексті.

В період дискусії навколо українських номенклатурних назв птахів в Інституті зоології ім. І.І. Шмальгаузена НАН України було створено термінологічну комісію, тому на VI З’їзді Товариства виникла пропозиція звернутися до цієї комісії стосовно затвердження вже наявного всебічно обговореного “Анотованого списку українських наукових назв птахів фауни України” в якості офіційно визнаного. Майже всі присутні, які представляли 24 регіональні відділення та 56 місцевих осередки Товариства, погодилися, що про це варто згадати в резолюції з’їзду. Осібну думку висловили тільки двоє учасників з’їзду, які запропонували почекати і “обкатати” зроблену роботу, посилаючись при цьому на етико-екологічний підхід у виборі назви лише для одного виду, а саме назви “ягнятник” для вкрай рідкісного залітного хижого птаха. На заміну пропонувалася назва, яка не відповідала нормам української лексики, про що було вказано в тексті “Анотованого списку українських наукових назв птахів фауни України”, який, як згадувалося раніше, був проревізований мовознавцями, зокрема одним з рецензентів. Зрозуміло, що таку точку зору не підтримав жоден з тих, хто брав участь в полеміці, яка виникла в цих обставинах.

В Резолюції VI З’їзду Українського товариства охорони птахів від 25.11.2000 р. було ухвалено пункт, де вказувалося: “*Звернутися до Комісії з термінології Інституту зоології ім. І.І. Шмальгаузена НАН України з проханням затвердити українські назви птахів, зазначені в праці Г.В. Фесенка та А.А. Бокотея “Анотований список українських наукових назв птахів фауни України”, для використання в науковій літературі та для внесення в словник зоологічної номенклатури*”.

Товариство сподівається, що Комісія погодиться з думкою орнітологічної громади, яка висловлена в цьому зверненні. В своїх публікаціях і документах Товариство вже використовує назви птахів із зазначеної

вище праці, яка була піддана прискіпливій перевірці фахівців.

В. о. секретаря Українського товариства охорони птахів **О.Ю. Микитюк**

ЩЕ ПРО УКРАЇНСЬКІ НАЗВИ ПТАХІВ

Коментар редакції

На жаль, вельмишановний пан О.Ю. Микитюк всю свою увагу в переданому до редакції листі зосередив на процедурі прийняття списку, практично нічого не сказавши по суті затронутих у нашій рецензії (Грищенко, Скільський, 2000) питань. А вони залишаються. Повторю їх суть: не варто ламати усталені назви, виходячи з особистих уподобань; заміна трислівних назв штучно бінарними є невиправданою; заміна нібито русизмів явними полонізмами – не найкращий шлях виправлення ситуації; треба бути послідовним у додержанні запропонованих принципів номенклатури.

Перш за все хочу звернути увагу на те, що Українське товариство охорони птахів – ще не весь орнітологічний загаль, тим більше, що воно об'єднує в основному аматорів, які й переважали на з'їзді. Крім того, ні товариство, ні комісія з термінології не є директивними органами, вони можуть лише рекомендувати до вжитку той чи інший варіант назв. А от уживати їх чи ні – це вже справа конкретних фахівців. І щоб список не став мертвонародженим, він повинен бути прийнятним.

В цілому ми з І.В. Скільським схвалили список, але він потребує ще деякої доробки, про що й йшла мова. І замість того, щоб відстоювати “честь мундира”, можна було б подумати про це. Часто кажуть, що краще – ворог гарного, але ж погане – його ще більший ворог.

О.Ю. Микитюк повторює слова про те, що назва “бородач” не відповідає нормам української лексики. Перед тим, як бухнути в дзвона, можна було б бодай одним оком зазірнути до святців. Погортаємо словни-

ки (думаю, ніхто не стане заперечувати, що їх писали все-таки теж філологи).

“Русско-украинский словарь” (Київ: Рад. школа, 1975). Бородач – бородаць, бородаць, бородаць; бот., зоол. бородаць.

“Словник української мови”, т. 1 (Київ: Наукова думка, 1970). 1. Бородач – борода-та людина. Приклад з Панаса Мирного: “Чутно було: п'яними голосами тоненько бородачі виводили “Лучинушку”. 2. Великий хижий птах. 3. Багаторічна південна злакова рослина.

“Етимологічний словник української мови”, т. 1 (Київ, 1982). Є кілька рослин з назвою “бородач”. Назва зумовлена подібністю сухого суцвіття до чоловічої бороди або вусів.

У визначниках рослин злак бородач (*Bothriochloa*) українською мовою саме так і називається (див., наприклад, Доброчаєва і др., 1987), і ботаніки ніякої крамоли в тому не бачать. Як народна назва слово “бородач” використовується для золотобородника цикадового (*Chrysopogon gryllus*) на Херсонщині та ластівня лікарського (*Vincetoxicum rossicum*) у Поліссі, Лісостепу, на Поділлі (Смик, 1991).

На той випадок, якщо хто захоче закинути авторові, що він користується “совітськими” чи “москальськими” виданнями, заглянемо до книги, яку в цьому звинуватити не можна. В “Енциклопедії українознавства”, т. 1 (Львів, 1993) читаємо: бородач – *Gypaetus barbatus*.

Є інші подібні слова – “налигач”, “пугач” і т. п. І пугача (*Bubo bubo*) на щось інше перейменовувати ніхто не збирається. А тут теж є до чого причепитися. “Пу-